

הלכות ראו

הלכות פסוקות

ספר הלכות ראו

והוא תרגום עברי קדום לספר
הלכות פסוקות
מחיבורי הגאונים

התרגום העברי כנגד המקור הארמי
עם מבוא על טיב הספר ודרכי התרגום הנהוגות בו

מאת
יוחנן ברויאר

ספרי מכון "אהבת שלום" ירושלים

יד שמואל פרנקו • YAD SAMUEL FRANCO

מס' ספר 649 BOOK NO.

פרסומי 'יד הרב נסים'
בתחום חקר התלמוד וההלכה

© כל הזכויות שמורות להוצאת 'אהבת שלום' ו'מרכז מורשת הרב נסים'.

אהבת שלום

רחוב ר' לוי יצחק מברדיצ'ב 12

ת"ד 5515 ירושלים 91054

טל': 02-5370970

פקס: 02-5370088

office@ahavatshalom.org.il

יד הרב נסים

רחוב ז'בוטינסקי 44 ירושלים

טל': 02-5633789

info@yadharavnissim.co.il

אין להעתיק ספר זה או קטעים ממנו לצורך מסחרי בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני,
מגנטי או מכני (לרבות צילום, מיזעור והקלטה) ללא אישור בכתב מהמוציא לאור.

מחקר זה (מס' 104/16) נתמך על-ידי הקרן הלאומית למדע

עימוד: עקיבה אטוור, רננה - עימוד ועיצוב ספרים

מסת"ב: 978-965-92731-1-9 ISBN

נדפס בסיוע משרד התרבות

ספר קדוש זה

הלכות ראו והלכות פסוקות

מתורתן של ראשונים כמלאכים

יוצא לאור עולם

לזכות ולרפואת

מרת שיינשא רחל

בת יהודית שרה תחי'

זכות התורה תגן בעדה אלף המגן

להתברך בכל מילי דמיטב בבני חיי ומזוני

רפואה שלימה ואריכות ימים ושנים בטוב ובנעימים

זרע של קיימא בריאים ושלמים

דורות ישרים מבורכים

ולמילוי כל משאלות לבה לטובה ולברכה

אמן כן יהי רצון

דברים אחדים

כבר נודע בשערים המצויינים בהלכה, שבחו ומעלתו וייחוסו של האי ספרא קדמאה, ספר הלכות ראו הוא הלכות פסוקות, המיוחס לרב יהודאי גאון ז"ל. זכות ראשונים שמורה לחיבור זה, בהיותו ראש וראשון לספרי ההלכות שנכתבו אחר חתימת התלמוד, והוא בנוי לתלפיות מקטעים שנעתקו או קוצרו מסוגיות התלמוד ומסקנותיהן, ותוכו רצוף פסקי הלכות בתוספת נימוקים והכרעות, ובכללם אוסף פסקים שנמסרו והתקבלו מרבנן סבוראי וגאוני קדמאי.

והנה לרוב חשיבותו של חיבור קדום זה, שהוא מחיבורי היסוד הראשונים שהגיעו לידינו, שימש מקור נאמן לבעל "הלכות גדולות" שהתבסס עליו בחיבורו הנודע, כמו כן אנו מוצאים את זכרו ופסקיו בפי רבותינו הגאונים והראשונים הבאים אחריו, כשהם סומכים על פסיקתו ועל הכרעותיו, ועל נוסח התלמוד המוקדם והדווקני שנשתמר בו. באופן שספר זה שנתחבר ע"י אחד מראשוני

וגדולי הגאונים, מהווה חוליה נכבדה בשרשרת הזהב של מסירת התורה שבעל פה מדור דור. ולפי שחיבור ספר זה נעשה על אדמת בבל, נכתב החיבור במקורו בלשון המדינה - לשון ארמית, הן המובאות המועתקות מן התלמוד כלשונן, הן המובאות שבמקורן בתלמוד נכתבו בלשון הקדש ובספר זה מתורגמים הם לארמית, והן ההוספות הנלוות לדברי התלמוד ופסקי ההלכה של רבנן סבוראי והגאונים, כולן נכתבו בלשון ארמית. אכן בתקופה קדומה, תורגם הספר ונעתק גם ללשון הקדש, להשביע רצון הלומדים המורגלים יותר בלשון המקרא. באופן שהחיבור הנוכחי נשתמר בכתבי יד, הן בלשונו המקורית הכתובה ארמית - ונקרא בשם "הלכות פסוקות", הן בתרגומו ללשון הקודש - ונקרא בשם "הלכות ראו".

והנה הגם שכאמור החיבור המקורי הוא הנכתב בלשון ארמית, מכל מקום גלגלה ההשגחה שראשית הופעתו של החיבור בדפוס, ע"י ר"א' שלוסברג בצרפת בשנת תרמ"ו, היתה מהדורה המתורגמת ללשון הקודש, ורק כעבור ס"ה שנים, בשנת תשי"א, נדפס החיבור המקורי הנקרא הלכות פסוקות הכתוב ארמית. וזכור לטוב הרה"ג ר' סלימאן דוד ששון זצ"ל - שכד הוינא טליא זכיתי להתקרב אליו ולשהות במחיצתו ולהתבסס מתורתו ומדרכיו הנעימים המדוקדקים אליבא דהלכתא, ומדותיו התרומיות לתורה ולתעודה - שהיה הוא המתעסק בקדשים להעלות ספר זה על מזב'ח הדפוס מתוך כתב יד שהיה בספרייתו, ומעלתו וחשיבותו בהיותו החיבור המקורי כפי שנכתב בעת התחברו בבבל. והנה בהיות שכתב היד של מהדורה זו לקה בחסר, הן בראשו הן בסופו, זכתה ישיבתנו הק' "חברת אהבת שלום" תככ"ץ, בשנת תשנ"ט, להיות אכסניה של תורה ולחדש אורו של ספר קדוש זה בשלימות יתירה, עם "תשלום הלכות פסוקות" מתוך עשרות קטעים של החיבור ששרדו בגניזת קאהיר, שהשלימו את רוב החלקים שהיו חסרים עד כה, ובתוספת תיקוני טעויות והגהה מחודשת, ובכך זכינו לתורה מפוארה בכלי מפואר, ורבים וטובים נאותו לאורו.

ועל של עתה באתי, לדבר בשבח ותועלת מהדורה חדשה זו שלפנינו, היוצאת לאור עולם על ידי ישיבתנו תככ"ץ, בשיתוף עם מכון "יד הרב נסים", פרי עשתונות רוחו וכשרון ידו של איש האשכולות, הרב יוחנן ברויאר שליט"א, אשר נתן דעתו על כך שיש בספר "הלכות ראו" הכתוב

הלכות ראו

בלה"ק, מה שאין בספר "הלכות פסוקות" שבלשון ארמי, וכן להיפך. והיה זה משום שלא זכינו לכתב יד שיש בו את החיבור "הלכות פסוקות" בשלימות, וכל שנשמר בידינו הלוח וחסור, כאשר מאידך לפני המתרגם הקדום של החיבור "הלכות ראו", עמדה נוסחה שלימה יותר מזו שבכתבי היד שעמנו, כך שבא התרגום ולימד על המקור. וכן לאידך גיסא, גם החיבור המתורגם לא הגיע לידינו בשלימותו, ואינו כולל את כל החיבור המקורי "הלכות פסוקות". סוף דבר, הרוצה לעמוד על החיבור באופן השלם ביותר, מוכרח שיהיו לפניו המקור והתרגום, ובאמצעות שניהם ישיג את החיבור השלם, בא זה ויעיד על זה ויהיו לאחדים בידו.

ובגין כך, הגה הרב המהדיר ברוח תבונתו, להדפיס את שני החיבורים בנוסחתם המעולה ביותר, זה לצד לזה, וכך עין הקורא שולטת בשניהם כאחד, טובים השנים מן האחד, וממילא רווחא שמעתתא, כענין שאמרו חז"ל (מדרש תנחומא, פרשת חקת אות כ"ג): "דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל, זה פותח". ועל כגון דא יאמר: מיניה ומיניה תסתיים שמעתתא, ומיניה ומיניה יתקלם עילאה.

בכאן יוצא לאור החיבור, במתכונתו החדשה המשלב את הספרים "הלכות פסוקות" ו"הלכות ראו" בשלימות היותר אפשרית, עד שפנים חדשות באו לחיבורים קדומים אלו, ולראשונה ניתן להעמיק בנוסחתם וחידושם ולהכיר טיב מעלתם ודיוקנותם, לעמוד בשורה אחת עם ספרי היסוד שנתחברו לאחר חתימת התלמוד, להגות בהם חכמים וצורבים ולקבוע תלמודם בהם, והיה זה שכרינו שזכינו לשמש אכסניה לחיבור זה, בגירסתו השלימה והכוללת.

ספר קדוש ונכבד זה יוצא לאור עולם לרפואת האשה הכבודה מרת שיינשא רחל בת יהודית שרה תחי', ולהצלחת הריונה, יהי רצון שהעובר יצא לאויר העולם בריא ושלם בכל אבריו וגידיו, ויזכו הוריו לגדלו בנחת יחד עם כל ילדיהם לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ולראות בשמחת בניהם ונכדיהם אכ"ר.

ואברכה בכל לב לכל העוסקים העושים והמעשים בדבר הדפסה זו, לזכות את הרבים, יהא רעוא שחפץ ה' בידיהם יצלח, להגדיל תורה ולהאדירה, לדובב שפתי ישנים ולעורר אהבת קדומים, על ידי שיתבדרו שמועות אלו בבית המדרש, וזכות בעל השמועה תגן עליהם באלף המגן, להתברך בכל הברכות וההצלחות ברוחניות ובגשמיות, למילוי כל משאלות לבם לטובה ולברכה, אכ"ר.

הכותב והחותם לכבוד התורה ולומדיה

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

פתח דבר

לאחר תקופת האמוראים חזרה ועלתה קרנה של לשון הקודש, בעיקר בארץ ישראל. יצירות חדשות נכתבו בה ויצירות ארמיות ניתרגמו אליה. במסגרת זו תורגם לעברית הספר "הלכות פסוקות". תרגום זה קרוי "הלכות ראו" והוא מוצע בזאת לפני הקוראים.

ספר "הלכות פסוקות" נתחבר בתקופת הגאונים. ספר זה הוא ספר ההלכה הראשון שנתחבר לאחר תקופת התלמוד והוא השפיע רבות על ספרות ההלכה שלאחריו. תרגומו "הלכות ראו" הוא אפוא ספר ההלכה הראשון שנתחבר בעברית לאחר תקופת התנאים. מקורו כנראה בארץ ישראל, שרק בה הכתיבה בעברית הייתה מנהג של קבע. תרגום זה נדפס בשנת תרמ"ו בידי אריה ליב שלוסברג על פי כתב־יד יחיד הנמצא בספריית הבודליאנה שבאוקספורד. החוקרים נזקקו לספר זה לא מעט כדי לגלות את נוסח הלכות פסוקות שעמד לפני המתרגמים, כדי לעקוב אחר הבנתם וגם כדי לבחון את שיטת התרגום.

כיוון שהספר אזל מן השוק לפני שנים רבות, ועקב הליקויים הרבים שיש בהוצאה הקיימת, החלטתי להוציאו לאור מחדש בשיפורים אחדים. בכתב־היד המקורי רבו שגיאות ההעתקה עד שלעתים קשה להבין את כוונת המתרגם. בהוצאת שלוסברג נדפס כתב־היד כפי שהוא, ללא הערות וללא הצעות תיקון, ועל השגיאות שבכתב־היד עוד נוספו טעויות הדפסה מרובות. לפיכך קראתי את כתב־היד במקורו והתקנתי את הטקסט מחדש, ובכל מקום מוקשה השתדלתי להעיר ולהציע תיקון או הסבר לנוסח שלפנינו. גם פיסוק מלא נוסף לתרגום ואף בו יש משום פירוש. עוד נכללו כאן קטעי גניזה שנתגלו לאחר פרסום הספר, חלקם חופפים לכתב־היד וחלקם נוספים עליו. קטעים שאינם בכתב־היד אך לפי קטעי הגניזה היו כלולים בחיבור נדפסו כאן כדי להשלים את החיבור ככל האפשר. קטעי הגניזה משמשים גם להצעת תיקון במקומות הנראים שגויים, והם מודפסים כולם בגופן מיוחד.

מעבר לכך, החידוש העיקרי בהוצאה שלפנינו הוא זה: בהוצאה הקיימת התרגום העברי נדפס לעצמו, והרוצה להשוותו למקור הארמי צריך לאתר את המקבילה בכוחות עצמו. משימה זו אינה קלה, לפי שסדר הספרים אינו זהה, וגם התרגום שבידנו אינו חופף לגמרי למקור שבידנו: יש קטעים בהלכות פסוקות שאינם מופיעים בהלכות ראו וגם להפך. בהוצאה כאן נדפס ספר הלכות ראו בשלמותו כסדרו בכתב־היד וכנגדו הועמדו כל הקטעים המופיעים בהלכות פסוקות שבידנו. כך ניתן להשוות בין המקור לתרגום בקלות ובאופן שיטתי.

במקביל לפרסום הספר כאן כתבתי גם תיאור מקיף של דרכי התרגום הנהוגות בספר זה. דרכי התרגום מתוארות בקצרה במבוא לספר כאן, והן מתוארות בפירוט במילון שלם ובו כל המילים הארמיות ודרכי תרגומן לעברית. מילון זה הופיע לאחרונה בהוצאת האקדמיה ללשון העברית בשם "מארכת לעברית: שיטת התרגום בהלכות ראו".

הלכות ראו

המקור הארמי "הלכות פסוקות" נדפס מתחילה בידי הרב סלימאן דוד ששון בהוצאת מקיצי נרדמים, וחזר ונדפס בתוספת השלמות מקטעי גניזה בהוצאת אהבת שלום. לפיכך סברתי שיפה לתרגום שיופיע באכסניה שאף המקור הופיע בה. אני מודה מאוד למנהלי הוצאת אהבת שלום, ובפרט לרב משה הלל ור' חנן בניהו, שניאותו בשמחה להציעתי לפרסם בהוצאתם את הספר הזה. מכון המחקר ובית ההוצאה לאור של 'יד הרב נסים' ניאותו אף הם להיות שותפים בהוצאת ספר זה והוקרתי נתונה להם.

ר' אלנתן חן היה שותף שווה בהוצאה זו: הוא הגיה את קטעי הלכות פסוקות לפי כתב־יד ששון ולפי קטעי הגניזה, הוסיף את מראי המקומות למקרא ולתלמוד והתקין את רשימת קטעי הגניזה. אני מודה לו מאוד על פועלו כי רב הוא.

אני מודה לעובדי ספריית הבודליאנה שבאוקספורד על הסיוע שהושיטו לי בקריאת כתב־היד וקטעי הגניזה המצויים בספרייתם. ואני מודה מאוד לקרן הלאומית למדע, שעזרתה הכספית הייתה חיונית להוצאת הספר לאור.

ועל כולם תבורך מנשים אשתי היקרה שירה, שבלי עזרתה ועידודה המתמידים לא יכולתי להשלים לא את ההוצאה הזאת ולא כל מחקר אחר.

יוחנן ברויאר

תמוז תש"ף